

Значна варіативність інституційних моделей у молодих демократіях стимулювала дослідження коаліційного президентіалізму, коли за наявності сильних політичних партій, високий ступінь фрагментації парламенту президент змушений наслідувати поведінку прем'єр-міністра у парламентській республіці. Це дає змогу краще зрозуміти роль президента та парламенту у традиційних формах державного правління.

Список використаних джерел

1. Chabal P., Daloz J.-P. Africa works: The political instrumentalization of disorder. – Oxford: James Curry, 2004. – 192 p.
2. Cheibub J., Przeworski A. Government coalitions and legislative success under presidentialism and parliamentarism // *British Journal of Political Science*. – 2004. – Vol.34. – P.565–587.
3. Colomer J. M., Negretto G. L. Can presidentialism work like parliamentarism? // *Government and Opposition*. – 2005. – Vol.40. – №1. – P.60–89.
4. Fish S. M. Stronger legislatures, stronger democracies // *Journal of Democracy*. – 2006. – Vol.17. – №1. – P.5–20.
5. Frison-Roche F. Semi-presidentialism in a post-communist context / Elgie R., Moestrup S. *Semi-presidentialism outside Europe*. – N.Y.: Routledge, 2007. – P.56–77.
6. Frye T. A politics of institutional choice: Post-communist presidencies // *Comparative Political Studies*. – 1997. – №5. – P.523–552.
7. Hale H. Regime cycles: Democracy, autocracy and revolution in post-soviet Eurasia // *World Politics*. – 2005. – Vol.58. – P.133–165.
8. Hellman J. Constitutions and economic reform in the post-communist transitions // *East European Constitutional Review*. – 1996. – Vol.5. – №1. – P.46–56.
9. Holmes S. Superpresidentialism and its problems // *East European Constitutional Review*. – 1993. – Vol.2. – №4. – P.123–126.
10. Horowitz D. L. Comparing democratic system // *Journal of Democracy*. – 1990. – Vol.1. – №4. – P.73–79.
11. Kim Y. H. A troubled marriage? Divided minority government, cohabitation, presidential powers, president-parliamentarism and semi-presidentialism // *Government and Opposition*. – 2015. – Vol.50. – №4. – P.652–681.
12. Linz J. J. The virtues of parliamentarism // *Journal of Democracy*. – 1990. – Vol.1. – №4. – P.84–91.
13. Mainwaring S. Presidentialism, multipartism and democracy: The difficult combination // *Comparative Political Studies*. – 1993. – Vol.26. – №2. – P.198–228.
14. O'Donnell G. Illusions about consolidation // *Journal of Democracy*. – 1996. – Vol.7. – №2. – P.34–51.
15. Przeworski A. Some problems in the study of transitions to democracy / O'Donnell G., Schmitter P. C., Whitehead L. *Transitions from authoritarian rule comparative perspectives*. – Baltimore, MD: John Hopkins University Press, 1986. – P.47–63.
16. Robinson N. *Institutions and political change in Russia*. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000. – 248 p.
17. Samuels D., Shugart M. Presidents, parties, prime ministers: How the separation of powers affects party organization and behavior. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 310 p.
18. Shugart M. Of presidents and parliaments // *East European Constitutional Review*. – 1993. – Vol.2. – №1. – P.27–36.
19. Shugart M., Carey J. M. Presidents and assemblies: Constitutional design and electoral dynamics. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 316 p.
20. Stepan A., Skach C. Constitutional frameworks and democratic consolidation: Parliamentarism versus presidentialism // *World Politics*. – 1993. – Vol.46. – P.1–22.
21. Van de Walle N. Presidentialism and clientelism in Africa's emerging party systems // *Journal of Modern African Studies*. – 2003. – Vol.41. – P.297–321.

Stoyko O. M., PhD in Political Science, senior researcher of V. M. Korytsky Institute of State and Law, National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), starkol@gmail.com

Conceptualization the diversity of forms of government in transition countries

The evolution of views on the best form of government for the transition countries since the 1970s is considered. The advantages and disadvantages of the presidential, parliamentary and hybrid forms in the context of democratic development are

analyzed. The influence diversity of institutional models in transit countries on studying the institute of president and parliament is determined. The features of a coalitional presidentialism, occurring during the government formation by president in the presence of a fragmented, multi-party parliament, are examined. The phenomenon of «superpresidentialism», typical for post-Soviet countries, and its influence on the processes of democratization is studied.

Keywords: democratization, form of government, superpresidentialism, coalitional presidentialism, parliament.

* * *

УДК 32.019.51

Задувайло О. К.,
аспірантка відділу інформаційної безпеки
та розвитку інформаційного суспільства,
Національний інститут стратегічних досліджень
(Україна, Київ), zaduvailo@ukr.net

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МЕДІА-СФЕРИ В УМОВАХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Розглядаються нові виклики пов'язані із порядком отримання та поширення інформації мас-медіа в умовах військово-політичного конфлікту.

Ключові слова: лібертаріанська модель, «соціальна відповідальність», ЗМК, гібридна війна.

В 2014 році РФ здійснила масштабну агресію проти України у форматі гібридної війни. Ця агресія супроводжується безпрецедентною важливістю інформаційної складової, яка не просто супроводжує різні етапи гібридного конфлікту, але є єдиною з усіх його компонентів наскрізною. Сьогодні основна увага дослідників зосереджена на пропагандистській складовій цієї боротьби. Проблемами гібридної війни присвячено вже значну кількість робіт як українських дослідників В. Горбулін, М. Гончар, О. Власюк, Е. Лібанова, Т. Черненко, А. Баровська, так і іноземних, М. Neag, F. Hoffman, I. Panait, D. Raugh та ін. Водночас стрімкий та неочікуваний конфлікт виявив цілу низку інших проблем, пов'язаних із функціонуванням інформаційного простору за участю мас-медіа та вимог до такого функціонування в умовах війни.

Інформації займає центральне місце в сучасному житті: з одного боку, вона надає величезну кількість можливостей у вигляді доступу до різних областей діяльності. З іншого, з винаходом нових способів, методів і технологій інформаційно-психологічного впливу перетворюється на потужну геополітичну зброю, яке може чинити негативний вплив на економічну могутність держави, її національну безпеку. Це пов'язано, перш за все, з винаходом нових способів, методів і технологій інформаційно-психологічного впливу на масову свідомість. Інформаційний або навіть інформаційно-психологічний, вважається ще одним виміром сучасної війни [1, с. 168]. Поява нового рівня дозволяє вести конфлікти як в матеріальній (кібервійна), так і нематеріальній області (мас-медіа) [2]. Поява таких понять, як «інформаційна війна», «медіа агресія», «інформаційна безпека», свідчить не лише про тісний взаємозв'язок засобів масової інформації з конфліктними ситуаціями, але й про те, що у збройних та політичних конфліктах сучасності боротьба на інформаційному рівні не менш важлива, ніж безпосередньо війна чи дипломатичні дії. Якщо протягом перших двох третин ХХ ст. війна переважно впливала на інформаційну сферу, останнім часом бачимо зворотний зв'язок як на макро-, так і на мікрорівні [3].

Розглядаючи концепт Карла фон Клаузевіца «Війна є продовження політики, але іншими засобами», де компоненти «тріїци» (уряд, військові і народ) виявляються взаємопов'язані в умовах збройних конфліктів завдяки засобам масової інформації. При цьому ми не говоримо про інформаційну війну, яка передбачає пропаганду і використання засобів комунікації для повалення противника. У даному випадку мається на увазі виключно медійна інформація, що впливає на прийняття урядом рішень і формування громадської думки. При цьому мас-медіа розглядаються як незалежна структура, яка не належить ні до однієї з гілок «тріїци», але є для них середовищем. Відповідно до демократичною традицією в воєнний час медіа повинні давати громадянам можливість оцінювати війну, її справедливість і законність, а також наслідки. Однак інформаційні повідомлення, засновані виключно на фактах, не дають аудиторії всеосяжного уявлення про ситуацію. Від мас-медіа очікують також оцінки, інтерпретації подій. У цьому випадку суспільство буде в змозі усвідомити значимість представлених в ЗМІ подій [4, с. 69]. Політика збройного конфлікту не може будуватися виключно на роботі медіа, але в інформаційну епоху її реалізація без ЗМІ практично неможлива. Прикметами сучасного постіндустріального суспільства стали глобальне телебачення, Інтернет, супутниковий зв'язок та інші технологічні переваги мас-медіа, які допомагають журналістам відстежувати політичні рішення в режимі реального часу. У чому принципова перевага інформаційної складової в сучасних збройних конфліктах, так це в можливості кожного, хто володіє технологічними досягненнями, отримати швидкий і відносно законний доступ до військових відомостей [5].

Висунувши як загальний ідеал державного розвитку ідеал правової держави, ми найчастіше розглядаємо демократію як одну з форм правової держави. А так як з ідеєю правової держави нерозривно пов'язане уявлення не тільки про основи влади, але про права і свободи громадян (право на життя, свободу, гідність, недоторканість особи, свободу думок, переконань, автономію особистого життя, право на участь у політичних процесах, тощо). Однак з початком бойових дій закони війни вимагають різкого обмеження демократії.

Будь-який значимий конфлікт (передусім – військовий) акцентує проблему порядку отримання та поширення інформації уповноваженими суб'єктами. В умовах збройного конфлікту діяльність державних структур у відповідній сфері ретельно засекречується. Тобто в обмін на безпеку, забезпечувану спецслужбами, суспільство не вимагає від них повної інформації про їх дії [6, с. 121]. Більше того, окремі дослідники відмічають (у випадках, які стосуються дій держави в інтересах національної безпеки та досягнення «вищого суспільного блага») необхідність «застосування принципу пропорційності (співмірності), тобто забезпечення розумного балансу публічних (державних) та приватних інтересів. Даний принцип передбачає, що цілі держави повинні бути надзвичайно вагомими, аби обмежити права та свободи своїх громадян, і слід досягти необхідного співвідношення між цілями державного впливу та засобами їх досягнення. Ці засоби

повинні бути якнайменш обтяжливими для суб'єктів права» [7, с. 196].

Цікаво, що у європейському праві (передусім – завдяки діяльності Європейського суду з прав людини) цей принцип пропорційності активно застосовується і до питань припустимого втручання держави в права людини. Зокрема, незалежно від конкретних формулювань обмежень прав людини, при оцінці їх правомірності та виправданості суд послідовно вирішує чотири питання: чи було передбачене законом таке обмеження (втручання)? Чи переслідувало воно легітимну ціль? Чи було воно необхідним у демократичному суспільстві? Чи було воно співмірним до тієї правової мети, яка була досягнута? [6, с. 123].

У декількох своїх рішеннях (зокрема №15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року та №2-рп/2012 від 20 січня 2012 року) Конституційний суд України підтвердив можливість обмеження інформаційних прав громадян (передусім, на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації) для того, щоб ці права не порушували інших прав громадян.

Однак слід зауважити, що є і принципово інший підхід до цієї проблеми, в частині забезпечення майже необмеженого доступу – його прихильники кажуть про те, що «саме суспільний контроль за рішеннями, пов'язаними з обороною і розвідкою, імовірно, зроблять суспільство безпечнішим» [6, с. 124].

Зазначені вище питання доступності інформації в умовах конфлікту набули особливого значення, передусім, для засобів масової інформації. Слід констатувати, що в перші дні військового протистояння та масованої деструктивної інформаційної кампанії українська журналістика перебувала в складному стані, що було обумовлено як довгостроковими, так і тактичними обставинами. В довгостроковому сенсі мова йде про низку системних вад, які були (а почасти є і сьогодні) притаманні українській журналістській спільноті.

Автори «Аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки» в 2014 році» [8] підкреслювали, що «має бути вирішена базова проблема невідповідності національного інформаційного законодавства тим викликам, з якими зіткнулася Україна в процесі протистояння зовнішній агресії. Державні органи, навіть у найбільш гострі моменти протистояння, мали труднощі з протидією агресивній пропаганді та шкідливим діям в національному інформаційному просторі. На практиці, незважаючи на значну кількість документів, що тією чи іншою мірою регулюють інформаційну сферу, більшість з них виявилася малодієвими в умовах реального виклику. Національне законодавство, що регулює питання інформаційної безпеки, має бути концептуально переглянуте. Маємо відійти від неефективних, суто декларативних, принципів формування на користь побудови реальної та ефективно діючої системи інформаційної безпеки».

У роботі [9] автори підкреслюють, що до таких проблем слід віднести: «професійний та етичний рівень вітчизняної журналістики. В діяльності практично всіх загальнонаціональних мовників постійно фіксуються

матеріали з ознаками замовності, «джинси», замовчування фактів, поширення недостовірної та неперевіреної інформації тощо, а непрофесійна подача загальноукраїнській аудиторії відомостей щодо подій на окупованих територіях безумовно сприяє розколу в українському суспільстві» [9, с. 291]. Про схожі проблеми говорили автори доповіді «Системна криза в Україні», описуючи особливості вразливості інформаційної сфери в 2014 році. Серед іншого згадувалось: «зниження професійного рівня вітчизняної журналістики, що має два основні аспекти: щодо непрофесійного представлення інформації (надання неперевіреної інформації та непрофесійних коментарів, створення «вторинної» комунікації, пред'явлення безпідставних обвинувачень тощо) та щодо дотримання професійної етики. Одночасно із стихійним зростанням кількості різноманітних ЗМК в Україні (передусім, електронних) можна спостерігати суттєві диспропорції в роботі журналістського корпусу. Порушення світових стандартів професійної етики журналістів стало повсякденним явищем, причому незалежно від того, кому саме належить медіа і які ідейні позиції обстоює. Це призводить до того, що журналісти все частіше виходять поза межі власне «журналістики», перетворюючись на «громадських активістів» чи «пропагандистів», надто експресивно поводячись в прямому телевізійному й радіоефірі. Окрему проблему становлять журналістські дії під час кризових ситуацій, щодо яких досі немає належно теоретично напрацьованих й сформульованих правил» [10, с. 39].

На концептуальну проблему функціонування ЗМІ в Україні (а відтак, і на проблеми української журналістики), звертав увагу О. Поляруш: «Основний дисбаланс розвитку ЗМІ в Україні полягає у майже цілковитій їх комерціалізації, домінуванні корпоративних, приватних ЗМІ, залежних від окремих бізнесових та/чи політичних угруповань, за відсутності суспільного (громадського) і малоефективного популярного державного телерадіомовлення» [11, с. 64]. При цьому на його думку, система мас-медіа в ідеалі мала б виконувати низку соціально-регулятивних функцій, серед яких варто виділити передусім такі:

- забезпечення гармонійного та всебічного розвитку особистості, формування розвиненої колективної ідентичності, збереження культурно-історичної самобутності, загальносуспільних цінностей;
- ефективне протистояння інформаційній експансії ззовні, забезпечення інформаційно-психологічної безпеки громадян;
- отримання ними об'єктивної інформації, цілісної збалансованої картини розвитку країни та суспільства;
- забезпечення зворотного зв'язку між державою та суспільством;
- засвоєння громадянами демократичних цінностей.

На жаль, станом на початок 2014 року ці проблеми майже не змінились і не було віднайдено ефективних шляхів їх вирішення.

Фактично, в контексті діяльності громадських організацій та медіа в частині отримання ними доступу до «суспільно важливої інформації» та подальшого її поширення для широких верств, маємо ситуацію, яка може сприяти тому, що соціолог С. Коен свого часу назвав «моральною панікою» – це «перебільшена,

посилена засобами масової інформації суспільна реакція на відносно малозначущі дії соціальної девіації, яка становить загрозу суспільним цінностям та інтересам» [12, с. 94]. Він же зазначав, що ця ситуація багато в чому стає можливою, оскільки ЗМК самі визначають, що є моральним, а що аморальним. Більше того, засоби масової інформації вже давно є частиною, або навіть – однією з фронтів ліній конфлікту. Кожен журналіст при всій претензії на об'єктивність діє в певному полі влади та за ангажованості (політичної, етнічної чи редакційно-бюрократичної). Досліджуючи «моральну паніку» в контексті конструювання соціальної реальності, О. Бурега визначає її як «соціальний конструкт, за яким окремі суб'єкти політики та ретранслятори їх думки – ЗМІ – здатні формувати різні суспільні фобії та побоювання» [12, с. 95].

Найбільш яскраво ці процеси проявляються у формуванні поляризованих дискусій з суспільно важливих тем. Зокрема, в період 2014–2016 років склалася практика (особливо – в українському сегменті соціальних мереж) панічної реакції на дії влади, які не були нею належним чином прокомуніковані (так звана «зрада»). Де-факто ж майже кожна дія державного апарату (як на рівні інституцій, так і на рівні окремих посадовців) апіорі сприймається як негатив та загроза суспільним відносинам. Велика роль в цьому належить саме українським ЗМІ. Складається парадоксальна ситуація, коли і «жовта» преса, і «поважні» ЗМІ, які декларують дотримання журналістських стандартів, насправді недотримуються будь-яких стандартів, маніпулюючи подачею інформації в інтересах швидкого залучення аудиторій. Навіть журналісти, які займаються жанром «журналістських розслідувань» (як сфери, де приділяється особлива увага до коректності викладу фактів), а між тим, навіть представники журналістської спільноти визнають, що «головною проблемою програм журналістських розслідувань ... залишається їхня невідповідність правилам жанру – ...попри численні нарікання, українські розслідувачі вперто не цікавляться економічними реаліями і приділяють надмірну увагу життю політиків та напівкримінальним темам» [13].

З іншого боку держава (частіше – в особі окремих службовців чи високопосадовців) намагається не допускати навіть необхідного рівню відкритості, що притаманний будь-якому демократичному суспільству. Це пов'язано з тим, що влада не спроможна відверто говорити про проблеми, прийняті невірні рішення та відповідати за них публічно. Що призвело до зростання суспільного невдоволення діями влади, посилення політичної нестабільності та суспільної напруги. Тому рівень довіри населення до влади в 2016 році досяг найнижчого показника (уряду не довіряють – 75%, ВРУ – 78,6%, Президенту України – 64,9%) [14].

Тому в умовах гібридної війни Україна потребує нової (або істотно уточненої старої) моделі взаємовідносин основних учасників інформаційних процесів (передусім у системі взаємозв'язків «державна – неурядові організації – журналісти»). Вочевидь базою такої нової моделі має стати поширення однієї з теорій преси (моделі «соціальної відповідальності») на ширше коло учасників, ніж власне на лише саму пресу. Наявний багато в чому і до сьогодні неформальний журналістський консенсус щодо потрібної Україні

моделі преси фокусувався переважно на так званій «лібертаріанській», в межах якої право на свободу інформації, на її поширення, на право піднімати найгостріші питання соціального розвитку (в тому числі – конфліктогенні) є непорушними і базовими для розвитку демократичної держави. Водночас слід враховувати, що готовність української медіаспільноти обрати саме таку модель була актуальна для того умовного «мирного» часу, в межах якого впродовж більше 20 років тривав розвиток української державності після її набуття в 1991 році.

Лібертаріанська модель журналістики була притаманна країнам Європи та США та у зв'язку із зростанням монополізму преса переходить під контроль могутніх економічних магнатів, а відтак їй усе важче залишатися вільним ринком ідей. Тому наступною сучасною моделлю розвинутих демократичних країн стала «соціально відповідальна» журналістика. Вперше її засади були сформульовані в Комісії з питань свободи преси, створеної в 1942 році, де йшла мова про відповідальність преси перед суспільством і зробила висновок про необхідність державного регулювання такої важливої справи, як журналістика. Вона мусить бути використана для забезпечення гармонійного розвитку суспільства, зняття напруженості, розв'язання конфліктних ситуацій. Вона повинна відділяти новини від редакційних статей, повідомлення від думок, надавати місце для висвітлення різних поглядів і точок зору на проблему, вона повинна давати цілковиту картину різних соціальних груп у суспільстві, а також зобов'язана займатися роз'ясненням аудиторії загальнолюдських цінностей [15].

На жаль, ЗМІ в Україні не перейняли тенденцію західних країн і не стали реальними медіаторами між владою та суспільством. Незалежність та свобода передбачають відповідальність, насамперед перед власною аудиторією. Відповідальність – це жорстке дотримання журналістських стандартів та етичних принципів. Соціально відповідальна модель мас-медіа як раз і передбачає активність основ журналістики, які присутні в свідомості кожного працівника ЗМІ при здійсненні ним своїх професійних обов'язків. Адже свобода – це не свавілля і не всюдозволеність. Вона передбачає наявність у кожного журналіста внутрішнього редактора, який вчасно підкаже йому про неприпустимість або небажану публікацію, утримає від втручання в особисте життя громадян, застереже від розпалювання міжнаціональної ворожнечі чи інших неприпустимо етичних журналіста вчинків [15]. Для України все це набуває особливого значення, оскільки незважаючи на триваючу військову агресію та комплекс заходів з реалізації гібридної агресії, зазначена лібертаріанська модель часто виявляється не просто такою, що не відповідає чинному моменту, але може призводити до трагічних випадків і може сприяти послабленню країни перед агресором.

Вочевидь Україна потребує більш «м'якої» моделі, що відповідає сьгоднішнім потребам. При чому як вже зазначалось моделі не лише для формату функціонування традиційної преси, але для загальнодержавної моделі всіх інформаційних процесів. Такою цілком може стати поширення моделі «соціальної відповідальності» на всі сфері інформаційних обмінів,

які так чи інакше пов'язані із поширенням суспільно-значимої інформації.

Слід відмітити, що концептуально журналістська спільнота все ще перебуває у стані nereформованості та лише обмежено змогла відповісти на виклики гібридної війни. Влучно про стан української журналістської спільноти (особливо у перші місяці початку російської агресії) пише Н. Іщенко: «Виявилось, що переважна частина медіадіячів орієнтована на заробітчанство, що таке поняття, як громадянська позиція, журналісти – громадяни України – сприймають як наївну дурість чи лайку, що власники та менеджери медіа без проблем погоджуються просувати інтереси агресора, якщо за це платять. За таких умов будь-яка ворожа пропаганда, якщо є бюджет, просувається легко й швидко. А державні інтереси не можуть знайти своє відображення в інформаційній картині країни не лише тому, що за це ніхто не платить, а й тому, що за всі роки свого існування незалежна Україна не спромоглася ні на формування державних інтересів в інформаційній сфері, ні на створення власних ефективних каналів комунікації держави з суспільством, ні на виховання потрібної кількості журналістів-громадян, а не заробітчач, які, попри будь-які обставини, зможуть не повернути не туди...» [16].

Хоча українські експерти прямо вказують, що ця модель в умовах війни з Російською Федерацією не актуальна і потребує заміни: «будь-яка війна, навіть «гібридна» (на якій, утім, практично щодня гинуть чи помирають від ран українські вояки), вимагає мобілізації всіх сил і ресурсів держави та суспільства, а це – особливої відповідальності журналістської спільноти. Спочатку громадянин, а потім – журналіст; це за умов сусідства з неототалітарною Росією і передусім за її агресивних дій проти Української держави та окупації відомих частин української території мало би стати загальним правилом для журналістів нашої країни» [17].

Більше того, роки формування не просто лібералістської, а ультралібералістської моделі преси (за якої навіть законодавчі обмеження не дуже сприймаються журналістами як «остання лінія» заборон) призвели до того, що зміна військово-політичного стану, в якому перебуває держава не була багатьма журналістами адекватно сприйнята. І особливо це помітно в тому, як відбувається журналістами процес висвітлення подій в зоні проведення АТО.

Однак ця проблема неадекватного реагування медіаспільноти на нову ситуацію була обумовлена і неготовністю держави в перші місяці протистояння чітко та зрозуміло реагувати на ситуацію. Наприклад, Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [18] визначає формат правового режиму проведення антитерористичної операції. Ст.17 цього закону присвячена інформуванню громадськості про терористичний акт. Зокрема, чітко вказується інформація, щодо якої є заборона до поширення у засобах масової інформації. Серед такої інформації і та, що «може утруднити проведення антитерористичної операції... і (або) створити загрозу життю та здоров'ю заручників та інших людей, які знаходяться в районі проведення зазначеної операції або за його межами». Серед іншого це інформація, яка може ідентифікувати розташування сил антитерористичної операції, назви підрозділів та місце їх дислокації та інше.

Вочевидь, в перші місяці проведення АТО ані штаб, ані керівні структури сил, задіяних в проведенні АТО не мали чітких порядків застосування цих норм, порядку потрапляння журналістів на територію проведення АТО, порядків узгодження матеріалів, які були ними отримані в результаті своєї журналістської діяльності із прес-офіцерами ЗСУ. Проблеми з прес-картами (які були однією з умов потрапляння журналістів в зону АТО) з'явилися з перших місяців і були вирішені повноцінно лише в 2015 році [19].

Однак крім формальної проблеми важливою складовою стала відсутність у українських журналістів спеціальної підготовки для роботи в таких умовах (частково ця проблема почала вирішуватись лише після початку реалізації програми Embedded Journalism [20], яка на сьогодні призупинена [21]). Як наслідок, непоодинокими були випадки, коли журналісти, які працюють в умовах війни, навіть не здогадувалися про певні обмеження для інформації, яку може зібрати і передавати журналіст у зоні бойових дій. Насправді, оприлюднення деякої інформації, наприклад, про плани військових операцій, точну чисельність військових підрозділів, про рятувальні операції є не просто неетичною, а може зашкодити в реальному житті [22]. Сьогодні Міністерство оборони намагається вирішувати цю ситуацію в т.ч. – через курси підвищення медійної компетенції для українських журналістів з питань висвітлення проблематики АТО на території Донецької та Луганської областей [23].

У підсумку варто зазначити, що для вирішення широкого поля питань, які виникають у роботі ЗМІ в умовах гібридної війни необхідно налагодити ефективний зв'язок між представниками медіаспільноти та представниками державних органів в інтересах забезпечення національної єдності та захисту інтересів, та вирішити проблеми розвитку медіа сфери України (низький професійний рівень української журналістики, наявність замовних матеріалів, замовчування фактів чи погуг до сенсаційних та провокативних подій, проблеми з дотриманням професійної етики). А також переглянути неформальний «журналістський консенсус» базований на концепції лібертаріанської теорії преси та перейти на новий етап «соціально відповідальна» журналістика.

Список використаних джерел

1. Матвеенко Ю. «Мягкая сила» как фактор современной геополитики / Ю. Матвеенко, М. Галаева // Politbook. – 2015. – №1. – С.165–179.
2. Гончар М. Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения / М. Гончар // Фрагменты исследования Центра глобалистики «Стратегия XXI» в рамках проекта «Антарес». – 2016. – С.64.
3. Авдеев Е. Роль СМИ в современном мире информационная война как новая реальность [Электронный ресурс] / Е. А. Авдеев – Режим доступа: http://www.ncfu.ru/uploads/doc/avdeev_konfmt.pdf.
4. Авдонина Н. Природа вооруженного конфликта в информационном обществе / Н. Авдонина // Власть. – 2011. – №9. – С.67–69.
5. Eilders C. Media under Fire: Fact and Fiction in Conditions of War / C. Eilders // International review of the Red Cross. – 2005. – Vol.87, №860. – P.647.
6. Москалюк О. В. Право на інформацію в період збройних конфліктів / О. В. Москалюк, В. І. Гнідо // Право і суспільство. – 2015. – №5 (3). – С.121–126.
7. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / М. В. Цвік, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2009.

8. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки» [Електронний ресурс] // НІСД. – 2016. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1673>

9. Горбуліна В. П. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2015.

10. Жаліло Я. А. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2014.

11. Поляруш О. О. Інститути громадянського суспільства як засіб реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України / О. О. Поляруш // Інформація і право. – 2011. – №1. – С.62–68.

12. Битюк І. Моральна паніка як технологія впливу медіа під час військового конфлікту на Сході України / І. Битюк // Журналістика. – 2015. – №14. – С.94.

13. Ілюзія розслідування. Моніторинг, 19–25 вересня 2016 року [Електронний ресурс] // Детектор Медіа. – 2016. – Режим доступу: <http://detector.media/monitoring/article/119373/2016-10-05-ilyuziya-rozsliduvannya-monitoring-1925-veresnya-2016-roku/>

14. Рівень довіри українців до Ради досяг критично низької позначки [Електронний ресурс] / Уніан. – 2016. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1325241-riven-doviri-ukrajintsiv-doradi-dosyag-kritichno-nizkoji-poznachki-opitivannya.html>.

15. Михайлин І. Основи журналістики / І. Л. Михайлин. – Київ: «Центр учбової літератури», 2011.

16. Іщенко Н. Як було зруйновано медіагалузь України і що з цим роботи [Електронний ресурс] / Н. Іщенко // Газета День. – 2016. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/povorot-ne-tudy>

17. Грабовський С. Учинки журналістів «Громадського ТБ» як симптоми суспільної хвороби [Електронний ресурс] / С. Грабовський // Газета День. – 2016. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/viyna-i-groshi>

18. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №25. – С.180.

19. Порядок оформлення та використання прес-карт представниками ЗМІ щодо висвітлення діяльності Збройних Сил України в зоні АТО [Електронний ресурс] // Міністерство оборони України. – 2015. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/ato-press.html>

20. Проект «Embedded journalism» [Електронний ресурс] // Міністерство інформаційної політики. – 2016. – Режим доступу: <http://mip.gov.ua/content/proekt-embedded-journalism.html>

21. Міноборони тимчасово зупиняє програму для іноземних журналістів Embedded journalism – Попова [Електронний ресурс] // Детектор Медіа. – 2016. – Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/121178/2016-12-05-minoboroni-timchasovo-zupinyae-programu-dlya-inozemnikh-zhurnalistiv-embedded-journalism-popova/>

22. Фурманчук Д. Сучасні українські ЗМІ: актуальна проблематика сьогодення [Електронний ресурс] / Д. М. Фурманчук // «СТРАТКОМ». – 2016. – Режим доступу: <http://stratcom.co.ua/suchasni-ukrayinski-zasobi-masovoyi-informatsiyi-aktualna-problematika-sogodennya/>

23. Міноборони розпочало курси для журналістів, що працюють в АТО [Електронний ресурс] // Детектор Медіа. – 2016. – Режим доступу: <http://detector.media/infospace/article/121265/2016-12-08-minoboroni-rozpochalo-kursi-dlya-zhurnalistiv-shcho-pratsuyut-v-ato/>

24. Толокольнікова К. Анастасія Магазова: «Медіаспільнота розділена через відсутність одного набору цінностей» [Електронний ресурс] / Катерина Толокольнікова // Детектор Медіа. – 2016. – Режим доступу: <http://detector.media/community/article/119782/2016-10-18-anastasiya-magazova-mediaspilnota-rozdilena-cherez-vidсутnist-odnogo-naboru-tsinnostei/>

References

1. Matveenko Ju. «Mjagkaja sila» kak faktor sovremennoj geopolitiki / Ju. Matveenko, M. Galaeva // Politbook. – 2015. – №1. – С.165–179.
2. Gonchar M. Gibressija Putina. Nevoennye aspekty vojn novogo pokolenija / M. Gonchar // Fragmenty issledovanija Centra globalistiki «Strategija XXI» v ramkah proekta «Antares». – 2016. – С.64.

3. Avdeev E. Rol' SMI v sovremennom mire informacionnaja vojna kak novaja real'nost' [Elektronnyj resurs] / E. A. Avdeev – Rezhim dostupa: http://www.ncfu.ru/uploads/doc/avdeev_konfmt.pdf.

4. Avdonina N. Priroda voozuzhennogo konflikta v informacionnom obshhestve / N. Avdonina // Vlast'. – 2011. – №9. – S.67–69.

5. Eilders C. Media under Fire: Fact and Fiction in Conditions of War / C. Eilders // International review of the Red Cross. – 2005. – Vol.87, №860. – P.647.

6. Moskaljuk O. V. Pravo na informaciju v period zbrojnyh konfliktiv / O. V. Moskaljuk, V. I. Gnido // Pravo i suspil'stvo. – 2015. – №5 (3). – S.121–126.

7. Cvik M. V. Zagal'na teorija derzhavy i prava: [pidruch. dlja stud. vyshh. navch. zakl.] / M. V. Cvik, O. V. Petryshyna. – H.: Pravo, 2009.

8. Analitichna dopovid' Nacional'nogo instytutu strategichnyh doslidzhen' do pozachergovogo Poslannja Prezydenta Ukrainy do Verhovnoi' Rady Ukrainy «Pro vnutrishnje ta zovnishnje stanovyshe Ukrainy u sferi nacional'noi' bezpeky» [Elektronnyj resurs] // NISD. – 2016. – Rezhim dostupa: <http://www.niss.gov.ua/articles/1673>

9. Gorbulina V. P. Donbas i Krym: cina povnennja: monografija / za zag. red. V. P. Gorbulina, O. S. Vlasjuka, E. M. Libanovi', O. M. Ljashenko. – K.: NISD, 2015.

10. Zhalilo Ja. A. Systemna kryza v Ukraini: peredumovy, ryzyky, shljahy podolannja: analit. dop. / Ja. A. Zhalilo, K. A. Kononenko, V. M. Jablons'kyj [ta in.]; za zag. red. Ja. A. Zhalila. – K.: NISD, 2014.

11. Poljarush O. O. Instytuty gromadjans'kogo suspil'stva jak zasib realizacii' derzhavnoi' polityky u sferi informacijnoi' bezpeky Ukrainy / O. O. Poljarush // Informacija i pravo. – 2011. – №1. – S.62–68.

12. Bytjuk I. Moral'na panika jak tehnologija vplyvu media pid chas vijs'kovogo konfliktu na Shodi Ukrainy / I. Bytjuk // Zhurnalistyka. – 2015. – №14. – S.94.

13. Iljuzija rozsliduvannja. Monitoryng, 19–25 veresnja 2016 roku [Elektronnyj resurs] // Detektor Media. – 2016. – Rezhim dostupa: <http://detector.media/monitoring/article/119373/2016-10-05-ilyuziya-rozsliduvannya-monitoring-1925-veresnja-2016-roku/>

14. Riven' doviry ukrain'nciv do Rady dosjag krytychno nyz'koi' poznachky [Elektronnyj resurs] / Unian. – 2016. – Rezhim dostupa: <http://www.unian.ua/politics/1325241-riven-doviri-ukrajintyiv-doradi-dosyag-krytychno-nizkoji-poznachki-opituvannya.html>.

15. Myhajlyn I. Osnovy zhurnalistyky / I. L. Myhajlyn. – Kyi'v: «Centr uchbovoi' literatury», 2011.

16. Ishhenko N. Jak bulo zrujnovano mediagaluz' Ukrainy i shho z cym roboty [Elektronnyj resurs] / N. Ishhenko // Gazeta Den'. – 2016. – Rezhim dostupa: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/povorotne-tudy>

17. Grabovs'kyj S. Uchynky zhurnalistiv «Gromads'kogo TB» jak symptomy suspil'noi' hvoroby [Elektronnyj resurs] / S. Grabovs'kyj // Gazeta Den'. – 2016. – Rezhim dostupa: <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/viyina-i-groschi>

18. Zakon Ukrainy «Pro borot'bu z teroryzmom» vid 2003 roku // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy. – 2003. – №25. – S.180.

19. Porjadok oformlennja ta vykorystannja pres-kart predstavnykamy ZMI shhodo vysvitlennja dijal'nosti Zbrojnyh Syl Ukrainy v zoni ATO [Elektronnyj resurs] // Ministerstvo oborony Ukrainy. – 2015. – Rezhim dostupa: <http://www.mil.gov.ua/dlya-zmi/ato-press.html>

20. Proekt «Embedded journalism» [Elektronnyj resurs] // Ministerstvo informacijnoi' polityky. – 2016. – Rezhim dostupa: <http://mip.gov.ua/content/proekt-embedded-journalism.html>

21. Minoborony tymchasovo zupynjae programy dlja inozemnyh zhurnalistiv Embedded journalism – Popova [Elektronnyj resurs] // Detektor Media. – 2016. – Rezhim dostupa: <http://detector.media/infospace/article/121178/2016-12-05-minoboroni-timchasovo-zupynjae-programu-dlya-inozemnykh-zhurnalistiv-embedded-journalism-popova/>

22. Furmanchuk D. Suchasni ukrain's'ki ZMI: aktual'na problematyka s'ogodennja [Elektronnyj resurs] / D. M. Furmanchuk // «STRATKOM». – 2016. – Rezhim dostupa: <http://stratcom.co.ua/suchasni-ukrayinski-zasobi-masovoyi-informatsiyi-aktualna-problematika-sogodennja/>

23. Minoborony rozpochalo kursy dlja zhurnalistiv, shho pracjujot' v ATO [Elektronnyj resurs] // Detektor Media. – 2016. – Rezhim dostupa: <http://detector.media/infospace/article/121265/2016-12-08-minoboroni-rozpochalo-kursi-dlya-zhurnalistiv-shcho-pratsyuyut-v-ato/>

24. Tolokol'nikova K. Anastasija Magazova: «Mediaspil'nota rozdilena cherez vidsutnist' odnogo naboru cinnostej» [Elektronnyj resurs] / Kateryna Tolokol'nikova // Detektor Media. – 2016. – Rezhim dostupa: <http://detector.media/community/article/119782/2016-10-18-anastasiya-magazova-mediaspilnota-rozdilena-cherez-vidsutnist-odnogo-naboru-tsinnostei/>

Zaduvailo O. K., graduate student of the department of information security and the development of the information society The National Institute for Strategic Studies (Ukraine, Kyiv), zaduvailo@ukr.net

Modern problems of media development in terms of military and political conflict

The article deals with the new challenges related to the order of receiving and dissemination of information of mass media in conditions of political and military conflict.

Keywords: libertarian model, «social responsibility», the media, hybrid warfare.

* * *

УДК 061.21+323.383(045)

Ісхакова Н. Г.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та політології,
Національний авіаційний університет
(Україна, Київ), iskhakova@ukr.net

ПОЛІТИЧНА ДОВІРА ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК МОБІЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Досліджується процес політичної мобілізації населення як завершальний етап демократизації суспільства. Довіри громадян до демократичних інститутів визначається базовим чинником політичної мобілізації. В Україні не реалізованим залишається завдання кооперування громадян у добровільні об'єднання. Причиною цього є низький рівень довіри населення до демократичних інститутів.

Ключові слова: політична довіра, політична мобілізація, політична активність, політична участь, демократизація.

Останнім часом в Україні вимальовується небезпечна тенденція до наростання спонтанних протестів населення при низькій здатності до організованих форм участі у політичному процесі. Ця тенденція простежується на протязі всієї новітньої української історії, особливо у подіях 2004 та 2013–2014 років. Через повільне формування практик колективної політичної активності, залишаються не реалізованими завдання щодо активізації широких верств населення у політиці, кооперування громадян в добровільні об'єднання, унормування політичної активності соціальних груп та індивідів. Тому, актуальною є проблема довіри як базового чинника політичної мобілізації громадян до участі у політичному житті, особливо в умовах постійно низького рівня довіри населення України до всіх державних органів та демократичних інституцій протягом останніх двох десятиліть.

Інтерес дослідників до проблем політичної мобілізації пов'язаний з роботою К. Дойча «Соціальна мобілізація та політичний розвиток», в якій він описав роль мобілізації в умовах демократизації (модернізації) суспільства. За допомогою мобілізації громадяни отримують можливість виконувати нові політичні ролі та засвоювати нові моделі політичної соціалізації [11]. У контексті сучасної теорії демократії виробився погляд на політичну мобілізацію як участь у політичному процесі автономних раціональних індивідів (Й. Шумпетер). Російський дослідник Д. В. Гончаров у межах теорії політичної участі проаналізував мобілізаційні моделі виборців [2].